

Tarrósy István:

Japán Afrika-politikája a TICAD V után

A tanulmány Japán újratervezett Afrika-politikáját mutatja be a Jokohamában 2013 június elején rendezett TICAD V konferenciát követően. A Tokiói Nemzetközi Afrikai Fejlesztési Konferencia (TICAD) „műfajában” és célkitűzéseiben az afro-ázsiai reláció első csúcspdplomáciai eseménye volt 1993-ban. Azóta sokan (az afrikaiak számára minden bizonnyal) vonzó hasonmásokkal – és számos egyéb kemény politikai tétellel is – igyekeznek az afrikai partneri kapcsolatokat fejleszteni, bővíteni. Minden szereplő – így a már egy jó ideje legaktívabban építkező Kína, de más feltörekvő gazdaságok, köztük például Törökország, Brazília, India, vagy Dél-Korea, és persze a volt európai gyarmatosítók és az USA is – természetesen a „win-win” (vagy még inkább „tripla nyertes”) gondolat jegyében, de értelemszerűen saját nemzeti érdekeiket (is) figyelembe véve „törődnek” Afrikával. Legutóbb még Magyarország is hasonló külpolitikai „fogással” állt elő pár nappal a jokohamai csúc után, amikor 2013. június 6–7. között megrendezte a Budapest Africa Forumot. Az elemzésben bemutatásra kerül, hogyan igyekszik Japán megtartani, egyúttal hatékonyan újrafogalmazni afrikai jelenlétét és szerepvállalását, miközben fő vetélytársa, Kína, fokozatosan válik az afrikai országok zöme számára az első számú kereskedelmi-befektetési-fejlesztési partnerré.

Bevezetés

Japán évtizedek óta megbecsült partnere több afrikai államnak. A szigetország nem csupán a kormányzati retorika szintjén kötelezte el magát az afrikai fejlesztés támogatásában, hanem mikroprojektek és nagyvolumenű beruházások formájában valós tevékenységet végez „terepen”. Sőt, egyre inkább az általa finanszírozott projektek fenntartásának (maintenance) megfelelő utánkövetését és az ehhez szükséges mechanizmus kialakítását, illetve humán és pénzügyi erőforrások biztosítását tartja kívánatosnak. Sokszor ugyanis a donor, vagy fejlesztési partner jelenléte és részvétele a működtetésben adhatja annak garanciáját, hogy a létrehozott projekt a közösség számára fennmarad – a részvétel e tekintetben Japánnak azonban mindinkább a „bevonó” (inclusive) fejlesztést jelenti: a helyi szinteken élők aktív szerepvállalását a projekt megtervezésétől a kivitelezésen át a fenntartásig bezárólag. Ennek jelentőségét többek között a Tokiói Nemzetközi Afrikai Fejlesztési Konferencia (TICAD) folyamattal igyekszik a nemzetközi közösség donor tagjai számára is prioritássá tenni immár több mint húsz éve. Modellértékűen Japán „figyelemreméltó módszereket vezetett be a

---

• Tarrósy István, politikatudomány PhD, egyetemi adjunktus, Afrika-kutató. A PTE BTK Politikatudományi és Nemzetközi Tanulmányok Tanszék oktatója, az Afrika Kutatóközpont vezetője. Az Afrika Tanulmányok folyóirat szerkesztőbizottsági elnöke. A cikk írásakor Fulbright Visiting Research Scholar a University of Florida Center for African Studies-ban. 2010-ben a Japan Foundation ösztöndíjasaként kutatott Japánban. A cikk a Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj támogatásával készült.

kontinensre irányuló együttműködésben”,¹ ezzel is fenntartva a nemzetközi diplomáciában meglevő súlyát és tematizálási erejét.

Az 1970-es évekre a „felkelő nap országa” a világ második legjelentősebb gazdaságává, egyúttal az „ötödik legnagyobb segélyező országává vált.”² Suha György meglátása szerint azonban Japán „beruházás-orientált, majdani profitcentrumként működő, esetleg PPP (public-private partnership) projektek formájában támogatja szubszaharai partnereit és országszintű stratégiák keretében sem titkolja, hogy versenytársként tekint a kontinensen működő európai és kínai cégekre.”³

Alkalmazkodó államként (adaptive state) Japán ezidáig képes volt a nemzetközi változásokhoz képest alakítani külpolitikai célkitűzéseit. ⁴ Hosszú távú célkitűzésként nem pusztán a japán hatalmi aspirációk kielégítését fogalmazta meg, hanem inkább egy olyan nemzetközi rendszer létrehozását, amely „a japán érdekek védelmét” képes szolgálni.⁵ Számos kutató⁶ úgy látja, hogy Japánt sokkal inkább érik a változóban lévő rendszerrel kapcsolatos kihívások, mint más államokat, ugyanis a regionális riválisok – főként Kína – építkezése mellett az egész globális kormányzási architektúra átalakítása döntően befolyásolja geostratégiai helyét, szerepét és lehetőségeit.⁷ Azáltal azonban, hogy Japán fenn kívánja tartani a status quo-t, egyértelműen kinyilvánítva, hogy továbbra is nagyhatalom, az egykori G6 egyik alapítója, a G8 nemzetközi rendszerben elfoglalt súlyának szószólója, és tematizálási képességét, diplomáciai innovációit a fejlődő térségek irányában prioritásként kezeli. Az általa alkalmazott újítások, például szervezetek létrehozása, intézmények felállítása tekintetében – így maga a TICAD is, de akár az ASEAN Plus Three (APT)⁸ is – célzottan e status quo megerősítését szolgálják.

Reálpolitikai megfontolások ezt megerősíteni tudják, hiszen Japán közvetlen környezetében Kína regionális hatalommá nőtte ki magát, melyet Japán egyensúlyban óhajt tartani, nem csupán a japán-kínai kétoldalú relációban, hanem a délkelet-ázsiai tér egészére vonatkoztatva egyaránt. Mindez egy újraszülető frusztrációt válthat ki Japánban, amely hidegháború utáni Ázsia-politikájának nem újkeletű jelenségét takarja. E frusztráció nem feltétlenül Kína miatt jelenhet meg a japán politikában, hanem főként amiatt, ahogyan fő szövetségese, az Egyesült Államok saját térségpolitikáját formálja, menedzseli. Amíg az 1980-as évek végén a japán frusztráció az amerikai hatalmi dominanciához volt leginkább kapcsolható, addig ma inkább az USA új Kína-politikájához, az új sino-amerikai

¹ Suha György: Janu-arcú nemzetközi segélyezés. In: Csizmadia Sándor - Tarrósy István (szerk.): *Afrika ma. Tradíció, átalakulás, fejlődés*, Publikon Kiadó, 2009. 208. o.

² Palanovics Norbert: „Új áramlatok Japán hivatalos fejlesztési támogatásának (ODA) rendszerében”. *Kül-Világ*, Vol. 3. No. 2. (2006), 3. o.

³ Suha: i. m. 208. o.

⁴ A japán alkalmazkodó államról lásd: Thomas U. Berger - Mike Mochizuki - Jitsuo Tsuchiyama (szerk.): *Japan in International Politics. The Foreign Policies of an Adaptive State*, Lynne Rienner Publishers, 2007.

⁵ Berger et al.: i. m. 279. o.

⁶ Többek között Christopher W. Hughes: „Japan’s response to China’s rise: regional engagement, global containment, dangers of collision”. *International Affairs*, Vol. 85. No. 4. (2009), 191–214. o., vagy Hugo Dobson: „Japan and the changing global balance of power: the view from the summit”. *Politics*, Vol. 30. No. 3. (2010), 33-42. o.

⁷ Hugo Dobson, „Japan’s response to the changing global order: the case of a ‘Gaggle of Gs’”. *International Relations of the Asia-Pacific*, Vol. 12. No. 2. (2012), 231. o.

⁸ A Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége tíz tagja mellett Japán, Kína és Dél-Korea. Lásd e témáról bővebben: Mike M. Mochizuki: „Japan’s Changing International Role”. In: Berger et al. i. m. 19. o.

együttműködésből levezethető „új Csendes-óceáni világrendhez”⁹ köthető. A Patrick Mendis által vázolt világrend esélye persze kritika tárgyát képezi, mindenesetre az egyre hangsúlyosabbá váló „kínamerikai”¹⁰ kontextus joggal adhat okot Japánnak különféle félelmek és bizonytalanságok megfogalmazására. Ahogyan pedig Minoru Obayashi vélekedik, a „japán frusztrációt nem szabad alábecsülni.”¹¹

A hidegháborút követő időszakban fokozatosan bővülő japán nemzetközi szerepvállalás egyik pillérévé váló segélypolitika mellett a kormányzati kommunikáció a békefenntartásban, békeépítésben és humanitárius missziókban aktívabb japán részvétellel helyezte a hangsúlyt. Palanovics Norbert szavaival: „A béke építésével kapcsolatban Koidzumi miniszterelnök egy 2002-es Sydney-i beszédében jelentette be, hogy a nemzetépítés és a béke megszilárdítása a japán segély- és külpolitika új prioritásaként jelenik meg.”¹²

Mindezen erőfeszítések fő célországai a délkelet-ázsiai és afrikai térségekből kerültek ki. Míg az első 1992-es Official Development Assistance (ODA) Charta Ázsiát jelölte meg elsődleges fókuszterületnek, addig a kétezres években „Afrika [vált] egyre markánsabban a japán támogatási politika célterületévé,” a segélyezési felfogásban pedig a 2003-as ODA Charta határozta meg a keretet, melyben az „ország- és irányelv-alapú megközelítés vált uralkodóvá, mely szerint Japán jelöli ki a célterületeket és a projekteket.”¹³ A TICAD japán-afrikai kapcsolatokat tematizáló folyamatának legutóbbi állomását jelentő 2013-as Jokohamai Nyilatkozat, de még inkább a 2013–17-es Jokohamai Akcióterv részletesen bontja le a szerepvállalás területeit és konkrét projektjeit. Mielőtt azonban e dokumentumokat elemeznénk, érdemes történeti távlatban összefoglalni a japán-afrikai reláció fontosabb momentumait.

A japán-afrikai kereskedelmi és segélyezési kontextus történeti dimenziója

A Meidzsi-időszak (1868-1912) első évtizedeiben, főként az 1880-as években Japán olyan konzuli jelentésekre támaszkodó rendszert épített ki, mely kereskedelmi kapcsolatainak fejlesztését volt hivatott támogatni, első kézből származó információkkal. Előzménynek tekinthető az 1871 szeptemberében indult diplomáciai offenzíva, mely „minden idők legnépesebb japán diplomáciai küldöttsége” formájában célul tűzte ki, hogy tárgyalóasztalhoz ül a világ összes fővárosával többek között az egyenlőtlen kereskedelmi-, hajózási-, vagy éppen vámfeltételeket tartalmazó szerződések felülvizsgálatáról, és a Japán számára jobb feltételekkel történő újrakötéséről. Emellett információkat gyűjt a nyugati országok politikai,

⁹ Patrick Mendis: „Birth of a Pacific World Order. America’s First Pacific President and Sino-US Relations”. *Harvard International Review*, Vol. 34. No. 4. (2013), 24. o.

¹⁰ Niall Ferguson: „Team ‘Chimerica’”. *The Washington Post*, 2008. november 17. http://articles.washingtonpost.com/2008-11-17/opinions/36921525_1_global-stimulus-package-fiscal-stimulus-big-spender alapján a szerző magyarosítása. Internetről letöltve: 2013. május 8.

¹¹ A szerző interjúja Minoru Obayashi professzorral, aki a kiotói Ryukoku University, Department of Economics nemrég nyugdíjba vonult oktatója. Az interjú rögzítési ideje: 2013. május 24.

¹² Palanovics: i. m. 6. o.

¹³ Uo. 9. o.

közigazgatási rendszereiről, gazdaságairól, hogy aztán az évtized végétől megkezdhesse „regionális hatalmi politikája alapjainak lerakását.”¹⁴

Az 1880-as évektől meginduló iparosodás egyik eredményeként a Japán által létrehozott kereskedőházak új piacok és exportlehetőségek feltérképezésével voltak elfoglalva. A kormány elsőként Észak-Amerikában és Európában hozta létre diplomáciai és kereskedelmi képviselőinek hálózatát, majd az első világháborút követően a Közel-Keletet és Afrikát vette célba, hogy a japán termékeknek bővülő piacot biztosítson. A 19. századi meghatározó japán kiviteli termékek között találjuk a teát és a selymet, és még nyomokban sem fedezhetjük fel a nehézipar jelenlétét. Az első világháború utáni időszakban gyapjútermékek is felkerültek a kiviteli listára, különösen a kelet-afrikai országokba, elsősorban Kenyába, Ugandába és az akkori Tanganyikába irányuló export révén. 1951-től a könnyűipari áruk, főként szintetikus textíliák, később, ahogyan a nehézipar is fejlődésnek indult, a gépjárművek promócióját részesítette előnyben a kormány.

A második világháború utáni időszak japán külpolitikáját Afrika tekintetében (is) jelentősen befolyásolta az amerikai befolyás,¹⁵ amely később nyomásgyakorlás formájában kényszerítette Japánt arra, hogy fokozatosan emelje afrikai segélyezéseinek volumenét. Ahogyan Kweku Ampiah kimutatja, a háború utáni években Japán a Nemzetközösség (Commonwealth) relációjában kezdte meg kiépíteni kétoldalú afrikai kapcsolatait, és így elsődlegesen az angolul beszélő volt gyarmati területekre koncentrált.¹⁶ Annak érdekében, hogy sikeresen jelenhessen meg termékeivel a függetlenné vált afrikai piacokon, fokozottan ügyelt a britekkel ápolt jóviszony fenntartására – a volt gyarmatosítók segítségével legitim(ebb)nek érezte magát afrikai jelenlétének szélesítésében. E „közeledés” természetesen kedvezett a brit érdekeknek, hiszen ahogyan Japán gazdaságilag egyre erősebbé vált, úgy keltette fel többek között a brit exportőrök érdeklődését. A japán-afrikai kereskedelmi mérleg azonban súlyosan Tokió felé billent, melynek következtében néhány állam, így Ghána, Nigéria és Uganda súlyos védővámokat vezetett be a japán importcikkre. Nem ért senkit meglepetésként ezáltal a japán kormány azon lépése, mellyel első gazdasági segélycsomagjának kiemelt kedvezményezettjei közé éppen e három szubszaharai országot, mellettük pedig Tanzániát és Kenyát emelte be, ezzel is enyhítve a kereskedelmi egyensúlytalanság miatti súrlódásokat.¹⁷

Az anglo-amerikai befolyás mellett szükséges jeleznünk egy harmadik motivációt is, mely a fokozódó japán afrikai szerepvállalást előmozdította. Az iparosodás természetesen eredményezte a japán vállalatok azon megfontolásait, amelyek a fejlődéshez szükséges nyersanyagok beszerzéséről szóltak. Az afrikai kapcsolatok fontosságát éppen a japán természeti erőforrások és megfelelő nyersanyagok szűkössége adta. 1974-ben, amikor Tosió Kimura első japán külügyminiszterként afrikai turnéra indult, meglátogatva Egyiptomot, Ghánát, Nigériát, az akkori Zairét, és Tanzániát, eszmélt rá arra, milyen fontossággal bír az

¹⁴ Szerdahelyi István: „Japán megnyitja kapuit”. *História*, Vol. 31. No. 7. (2009), 20. o.

¹⁵ Általában igaz, hogy Japán nemzetközi közösségben tett vállalásainak meghatározását az USA–Japán védelmi szövetség kerete markánsan befolyásolta.

¹⁶ Lásd részletesen e témát: Kweku Ampiah: „Japan and Commonwealth Africa”. *The Round Table: The Commonwealth Journal of International Affairs*, Vol. 99. No. 409. (2010), 413-428. o.

¹⁷ Ampiah: i. m. 415-416. o.

afrikai kontinens mint a világ olyan régiója, amely természeti kincsekben nagyon gazdag, illetve „szűzterület” a japán gazdaságdiplomácia számára.¹⁸

A pusztán gazdasági érdeklődésen túlmenően az említett motivációkat kiegészítette az a japán „bűntudat”, melyet a Japán által a délkelet-ázsiai térség több szereplője ellen vívott háborúk, fenntartott konfliktusok köre jelentett. A második világháborút követő évtizedek így egyfelől a Japán közvetlen környezetében található országok támogatását, valamint logikusan – a formálódó afro-ázsiai szolidaritási politikai-gazdasági háló okán – az afrikai országokkal kiépítendő baráti együttműködésekeltették életre. E folyamatban először az el nem kötelezettek mozgalma (NAM), majd a Tokió által elindított TICAD lesz számunkra érdekes.

Bandungtól Tokióig – A TICAD és az afrikai fejlesztés kérdése a japán külpolitikában¹⁹

A TICAD létrejöttének egyik fő kiváltó oka a hidegháború vége, a kétpólusú világ megszűnése volt. A nemzetközi közösség ugyanis a kelet-közép-európai volt szovjet szatellitek demokratizálódására és az ehhez szükséges erőforrások, fejlesztési támogatások biztosítására koncentrált, és valójában magára hagyta Afrikát. Mindeközben azonban az afrikai államok éppen súlyos gazdasági válságokat éltek meg, melyekre egymaguk képtelenek voltak megoldást találni. Az 1980-as évektől kezdődően az afrikai államok fokozatos „marginalizálódására”, majd egyre terebélyesedő „kudarcaira” került sor, a fiatal entitások súlyos működési zavarokat mutattak, magukkal rántotta őket az egyre nagyobb méreteket öltő eladósodási spirál. Ezidőtájt az Afrika iránt tanúsított japán érdeklődés is alábbhagyott, mely köszönhető volt egyrészt annak, hogy a '80-as években szerkezeti átalakuláson esett át a japán gazdaság, másrészt pedig a japán vállalatok termelőkapacitásuk komoly részét más ázsiai országokba helyezték át, főként az ottani olcsó munkaerő és kedvező gazdasági környezet okán. Mindezek után az 1990-es évek második felében újfajta japán szerepvállalásra figyelhetett fel a nemzetközi közösség: demonstrálandó, hogy milyen mértékben tartja magát felelősen tevékenykedő hatalomnak, Japán az általa 1991-ben az ENSZ közgyűlésében kezdeményezett nagyszabású, sokszereplős nemzetközi fejlesztési konferencia intézményesítésével, kiterjesztésével volt elfoglalva. Takehiko Ochiai véleménye szerint, a TICAD „részét képezte Japán azon diplomáciai erőfeszítéseinek, melyek segítségével a posztbipoláris világ gazdasági hatalmaként kívánt aktívabb szerepet vállalni a nemzetközi kapcsolatokban.”²⁰ Proaktív módon, a rá egyre jellemzőbb pragmatikus külpolitikája részeként, az afro-ázsiai együttműködés előmozdítójává igyekezett válni. Ugyan soha nem gondolta magáról, hogy a fejlődő Dél országai közé tartozna, pártolója és szorgalmazója lett a Dél-Dél dialógusnak és kooperációnak – és ennek későbbi kézzel fogható megnyilvánulásaként láthatjuk a Globális Dél országainak, de főként a feltörekvő gazdaságoknak bevonását az általa favorizált „háromszög-projektekbe”.

¹⁸ Makoto Sato: „Japanese Aid Diplomacy in Africa: An Historical Analysis”. *Ritsumeikan Annual Review of International Studies*, No. 4. (2005), 73. o.

¹⁹ E rész támaszkodik Tarrósy István: *Kelet-Afrika a fejlődés útján. A Kelet-afrikai Közösség és tagállamai közelebről*, Publikon Kiadó, 2012. kötet 8.5. Japánról szóló fejezetére, lásd a kötetben: 194-199. o.

²⁰ Takehiko Ochiai: „Beyond TICAD Diplomacy: Japan's Africa Policy and African Initiatives in Conflict Response”. *African Study Monography*, Vol. 22. No. 1. (2001), 37. o.

Japán külpolitikai aktivitását ezen országok irányában egészen visszavezethetjük az 1955-ös bandungi konferenciáig, ahol a technológiailag és gazdaságilag fejlettebb országok egyedüli képviselőjeként vett részt, melyhez kapcsolódóan egynémely japán kutató ma is úgy vélekedik, hogy „a TICAD-on keresztül megfogalmazott japán kezdeményezésekre tekinthetünk a bandungi vállalások kiterjesztéseként.”²¹ Nem eltúlozva azonban e jelentős eseményen a japán aktivitást,²² Bandungot követően a szigetország valójában nem vett részt az el nem kötelezettek mozgalmában, és újból csupán a 2005-ben rendezett ötvenéves évfordulón jelent meg a szervezet találkozóinak közül. A kezdeti szerepvállalás és az erre történő hivatkozás, valamint az azóta megfelelő lelkesedéssel és erővel hangoztatott Dél-Dél együttműködés hasznos lehet japán számára afrikai kapcsolatainak sikeres építésében. E tekintetben az interregionális kapcsolatok érdekében Japán – közvetlen térsége országaival – arra törekszik, hogy megfelelő szerephez jusson a globális gazdasági kormányzást illetően, többek között a már létező, bár még nem teljes Kelet-ázsiai Csúcstalálkozó (East Asia Summit)²³ keretében is.

Bár sokan vallják, hogy a japán gondolkodás szerint az a jó, ha a japán társadalom nem tudja, valójában mi történik (milyen problémák ütnek fel fejüket) a nagyvilágban, Katsumi Hirano Japán nemzeti érdekét emeli ki akkor, amikor a globális világ folyamatait, velük együtt Afrika fontosságát értelmezi a japán külpolitika számára. Szerinte Japánnak éppen „az országos közvélemény és a nemzetközi közösség nyomására²⁴ különösen a szubszaharai térségek fejlődésének előmozdítása érdekében nagyobb szerepet kellene vállalnia.”²⁵ Az 1993 októberében megtartott első TICAD az „ázsiai tapasztalat és afrikai fejlődés” lehetséges kapcsolódási pontjait vizsgálta. Ekkor Japán egyfelől hangot adott annak a szükségszerűségnek, amely a fejlődő országok globális gazdaságba való integrálódását mozdíthatta elő, másfelől a Kelet-Ázsiában sikeres japán fejlődési modell promócióját szorgalmazta. Az OECD által 1996-ban befogadott japán fejlesztési stratégia olyan összetett megközelítést képviselt, amely a kereskedelem, a privát befektetések és a piacra jutás fontosságát emelte ki az ODA-segélyezés jelentősége mellett. Mindezek „a fejlődést serkentik és feltételezik egy stabil társadalmi-gazdasági infrastruktúra kiépülését, amely a növekedést képes támogatni.”²⁶ Saját fejlődési tapasztalatainak megismertetésével egyúttal a TICAD-ot olyan irányba állította be Japán, amely

²¹ Katsuhiko Kitagawa: „Retrospective on and Prospects for Japanese Policy on Africa. Focusing on the Tokyo International Conference on African Development (TICAD) Process”. *Kansai University Review of Economics*, No. 15. (2013), 9. o.

²² Erre figyelmeztet például Jun Morikawa is, lásd: Jun Morikawa: „Japan and Africa after the Cold War”. *African and Asian Studies*, Vol. 4. No. 4. (2005), 491. o. Egyébként Japán soha nem volt tagja a NAM-nak, még megfigyelői státuszban sem, ami viszont Kína esetében elmondható.

²³ Rachel Trasher - Adil Najam: Introduction. In: Adil Najam - Rachel Trasher (szerk.): *The Future of South-South Economic Relations*. Zed Books, 2012. 5. o.

²⁴ Ennek hátterében Kiglics szerint többek között az állt, hogy „a háború utáni valutaárfolyamszintből adódott árversenyképessége [...] ellenére Japán a külföldi befektetők előtt zárva tartotta piacait, és csak a nemzetközi kereskedelemben elfogadott normáknak (Általános Vámtarifa- és Kereskedelmi Egyezmény [GATT] stb.) engedett. Amint a gazdasága annyira megerősödött, hogy már nem csak alacsony áraival tudott versenyezni, a korábban toleráns fejlett országok egyre türelmetlenebbé váltak a japán piacok zártságával szemben.” Lásd: Kiglics István: *Paradigmaváltási kísérlet a japán gazdaságban*. Ph.D. értekezés. PTE, 2009. 13-14. o. Követelték a japánok nagyobb nemzetközi szerepvállalását.

²⁵ A szerző által 2010 decemberében készített interjú során beszélt erről, illetve egy 2009-es saját kéziratban vallott mindezekről, lásd: Katsumi Hirano: „TICAD IV and the National Interest of Japan”. 2009. Az akkori kéziratból azóta egy remek szakcikk született, lásd: Katsumi Hirano: „TICAD and the National Interest of Japan”. *Japanese Studies*, Vol. 32. No. 2. (2012), 183-199. o.

²⁶ Hook, Glenn D. et al., *Japan's International Relations. Politics, economics and security*, Routledge, London és New York, 2001, p. 380.

a japán érdekek megfelelő tartalmi megfogalmazását és azoknak az afrikai valóságba történő bevezetését szolgálta.

Az 1998-as második TICAD megnyitóján Obuchi miniszterelnök Japán azon elkötelezettségéről szólt, amely az oktatás, az egészségügy és a higiénia területén növeli meg a szigetország segítségnyújtásának volumenét, miközben ezzel párhuzamosan jelentősen fordít afrikaiak képzésére, technológiai kapacitásai fejlesztésére. E konferencia egyik fő eredménye az volt, hogy Japán két regionális bázis kiépítését kezdte meg Afrikában. Egy járványok leküzdése elleni központot Kenyában, és az Ázsia–Afrika Befektetési Információs Központ létrehozása révén egy japán cégek számára indított befektetés-ösztönző centrumot Ghánában.

2003-ban a TICAD III konferencia újabb csomagot ajánlott Afrikának: Koizumi miniszterelnök többek között a segélyek és a szaktudások átadása tekintetében 12 milliárd USD összegről beszélt, valamint aláhúzta az *emberi biztonság* (human security) fontosságát, amelynek fejlesztése érdekében Japán a TICAD III öt éve alatt dedikáltan egymilliárd dollárt osztott szét támogatások formájában.

E tudatos japán lépésekre pontosan azokban az években került sor, amikor a nemzetközi közösséget leginkább a segélyezési kifáradással (aid fatigue) lehetett jellemezni. Talán emiatt is a TICAD rendkívüli innovációnak számított, és olyan esemény (egyben folyamat) fejlődött ki belőle, amely ténylegesen tudta kettős célkitűzését szolgálni: Japán globális középhatalomként való pozícionálását a posztbipoláris korban, illetve Afrika mérhető fejlődését, japán logika szerinti kézzel fogható fejlesztési projektek formájában. Az 1. Táblázat az eddigi öt TICAD részvételi számait összegzi.

1. Táblázat: A TICAD I-től a TICAD V-ig: Főbb számok, adatok

TICAD	Év	Afrikai országok	Donorok/partnerek más országok	Nemzetközi, regionális szervezetek, NGO-k, megfigyelők
I.	1993	48	31	41
II.	1998	51	26	72
III.	2003	50	38	100
IV.	2008	51	35	77
V.	2013	51	30	77

Ministry of Foreign Affairs, Japan (MOFA),²⁷ Kazuyoshi Aoki, „Japan & the TICAD Process”. *SAIIA Policy Briefing*, No. 66 (2013), 1-4. o. éd „TICAD V Special”. *The Japan Times*, Vol. 117. No. 40962. (2013), 1-8. o. Sajtó szerkesztés.

Mindezekkel együtt összességében a kép nem értelmezhető derűsnek Japán számára, ugyanis egészen 2013-ig maga a TICAD a japán társadalom egészének életében, beleértve a japán belpolitika és gazdaság szereplőit, nem hozta a nemzeti érdekek számára oly fontos és elvárt sikereket, eredményeket: maga a társadalom nem igazán látta saját maga számára

²⁷ Lásd: <http://www.mofa.go.jp/region/africa/ticad/list/index.html> és <http://www.mofa.go.jp/region/africa/ticad2/list/index.html>

fontosnak az afrikai fejlesztésben való addigi meghatározó japán szerepvállalást. A képet kissé árnyalja a 2008-as TICAD IV, ahol is mind a japán civil szektor, mind az üzleti élet képviselői az azt megelőző időszakhoz képest hangsúlyosabban vettek részt. E megközelítésekből szemlélve lesz igazán izgalmas áttekintenünk a következő részben a TICAD V csúcskonferenciára való készülődést, magát a konferenciát és annak kimeneti pontjait, eredményeit.

A TICAD V és egy új japán Afrika-politika lehetősége

Előljáróban fontoljuk meg a következőket: figyelembe véve, hogy Japánnak szüksége van számos ritka fémre, így például a platinára, krómra, vanádiumra (többek között a miniatűr motorok gyártásánál), valamint az ázsiai térségben zajló gyártási folyamatok során szüksége van nyersolajra, földgázra és egyéb fémekre, úgy tűnik, hogy a szigetország megtalálta „nemzeti érdekeit” Afrika fejlesztése tekintetében. Japán is – ahogyan más fejlett vagy éppenséggel feltörekvő gazdasággal rendelkező szereplői a nemzetközi térnek – függőségi viszonyba került Afrikával. Ahhoz, hogy az említett területeken maga is előbbre léphessen, továbbá, hogy megtarthassa világgazdasági, globális politikai pozícióit, sőt, egyéb versenyképességi pozíciókat szerezhesen, szükséges Afrikát fejlesztenie, az „afrikai szálát” részben kézben tartania.

A 2013-as ötödik konferenciára való felkészülésben kiindulási pontként kezelte a japán kormány azt a tényt, hogy a TICAD-folyamatban a japán privát szektor képviselői az 1993 óta eltel két évtizedben jóformán nem vettek részt. Nem is tehetett másként, hiszen azáltal, hogy a 21. század első évtizedének végére gazdasági értelemben Afrika a világ harmadik leggyorsabban növekvő régiójává vált, ahogyan arról például a McKinsey Global Institute *Lions on the move* című elemzése²⁸ is részletesen szólt, érezhető belső nyomás nehezedett a kormányra hazai üzleti körökből. Nem sokkolt senkit tehát Shinzo Abe miniszterelnök kijelentése, miszerint azt akarja, hogy országa „[minél] magasabbra szálljon kéz a kézben egy dinamikusabb Afrikával.”²⁹ Egy olyan kontinenssel, amely többé már nem a „reménytelenség” helye, hanem éppen a „felemelkedésé”, és ahol egyre többen vannak azok, akik saját felemelkedésüket kézbe akarják (és tudják) venni – a gyarapodó afrikai középréteg –, melynek sikeres megvalósításához partnereket keresnek.³⁰ Japán egyébként a részvételi tempón is igyekezhet változtatni, ugyanis e szempontból is számottevő kihívókra talált a feltörekvő Kína, India, Dél-Korea, Brazília, vagy éppen Törökország államai tekintetében, melyek mindannyian jelentős mértékben befolyásolják a nemzetközi rendszer új dinamikáját.³¹ Amennyiben ezt Afrikára vetítjük, a cselekvésre ösztönző változások egyértelműen érzékelhetők.

²⁸ McKinsey Global Institute: „Lions on the move: The progress and potential of African economies”. 2010 június. http://www.mckinsey.com/insights/africa/lions_on_the_move, internetről letöltve: 2013. október 1.

²⁹ Shinzo Abe: „Africa and Japan: A true win-win duo”. *The Japan Times*, Vol. 117. No. 40962. (2013), B1. o. Ezzel a mottóval illette a japán kormány az ötödik TICAD-ot is: „Hand in hand for a More Dynamic Africa”.

³⁰ Albrecht Conze: „Watch Out for the Lions Club. An Unexpected Triumph in Africa”. *Harvard International Review*, Vol. 34. No. 4. (2013), 21. o.

³¹ E témában lásd: Tarrósy István: „A globális nemzetközi rendszer „új fizikája””. *Le Monde Diplomatique*, Vol. 3. No. 7. (2011), 1-15. o. <http://www.magyardiplo.hu/2011-augusztus/511-a-globalis-nemzetkoezi-rendszer-uj-fizikaja-i-resz>, internetről letöltve: 2013. október 1.

Az ötödik Tokiói Nemzetközi Afrikai Fejlesztési Konferenciára 2013. júniusában 51 afrikai nemzet, 30 donor és partnerország, valamint 77 egyéb szervezet vett részt.³² A csúcson végére elfogadott *Jokohamai Akcióterv 2013–2017* dokumentum hat területre koncentrál, amelyek valójában a japán kormány Afrika-prioritásai. Ezek a: 1. a privát szektor által vezérelt növekedés; 2. felgyorsított infrastruktúrafejlesztés a 3. fenntartható és rugalmas fejlődés, valamint kapacitásfejlesztés, illetve 4. a farmerek helyzetbe hozása, tehát a mezőgazdasági fejlődés érdekében; továbbá 5. egy „bevonó” (helyi részvételre ösztönző) társadalom létrejöttének elősegítése a szegénység (további) csökkentése és az alapvető emberi igények szélesebb körben történő kielégítése révén, ezáltal az oktatási, egészségügyi és vízgazdálkodási szektorok fejlesztése; és általában a 6. béke, stabilitás, demokrácia és jó kormányzás, mint az előzőeket is átölelő keret hosszú távon értelmezhető támogatása, fejlesztése. Az Akcióterv igazából megújította Japán eredeti ikerelvét (twin principles) az afrikai saját, afrikaiak által „tulajdonolt” fejlesztésről és a nemzetközi partnerség fontosságáról.³³ Ezen elvek érvényre jutását a már említett humán biztonság megvalósítása érdekében az ENSZ és szakosított szervezete, az United Nations Development Programme (UNDP), valamint a nemzetközi donorközösség is egyaránt fontosnak tartják.

Humán biztonság: a japán afrikai fejlesztés egyik sarokköve

A humán biztonság kapcsán szükségszerű egy rövid kitekintést tennünk, hogy jobban érthessük a japán afrikai fejlesztési koncepció egyik sarokkövét. A fejlesztési szakirodalom is jelzi, hogy a biztonság általában kritikus pontja bármiféle fejlődésnek, és alapköve a fenntarthatóságnak. A biztonság fogalmának egy új, összetett dimenzióját jelenti az emberi (humán) biztonság fogalma, amelynek elfogadottságát és alkalmazását az ENSZ nagymértékben támogatja. E megközelítés szerint a hangsúly az egyének biztonságára, nem pedig az államok, nemzetek biztonságára. Afrikában e kérdéskör kiegészül a regionális biztonság fogalmával, amely összefüggésben van a regionális integrációt célzó elképzelések megvalósításának lehetőségével. A világszervezet nyomatékkal rögzíti, hogy „a környezeti instabilitás, a szegénység, az éhínség és elnyomás nem pusztán kritikus biztonsági kérdések, hanem egyszerre forrásai és következményei is a konfliktusoknak. A [humán biztonság fogalmában testet öltő új] felismerés újrhangsúlyozza az államok felelősségét és kötelezettségét, hogy biztosítsák állampolgáraik biztonságát.”³⁴

A Nobel-díjas Amartya Sen által is vallott fogalom az emberek mindennapjaiban jelentkező új globalizációs kihívások összetettségét igyekszik leképezni, ezért is foglal egybe olyan tételeket, mint a túlélés, az emberi élet méltósága, az egészség, a béke, a tolerancia, az egyenlőség, a szolidaritás, és általában „az élet minősége”. Sen hivatkozik a volt japán miniszterelnök, Keizo Obuchira, aki 1999-ben egy nemzetközi, Ázsia jövőjével foglalkozó konferencián a következőt mondta: „Leginkább abban bízom, hogy az emberek legyenek

³² Adatok forrása: Ministry of Foreign Affairs, Japan (MOFA) és The Japan Times.

³³ Itt tehát az ownership és a partnership elvének kettősségéről van szó.

³⁴ Botz László: „A magyarországi biztonsági rendszer és elemeinek helyzete és felkészültsége a várható fenyegetések elhárítására”. Tanulmány, 2007. 6-7. o. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont <http://www.mtaki.hu/data/files/902.pdf>. Internetről letöltve: 2013. október 8.

képesek élni saját kreatív életüket minden olyan félelemtől mentesen, amely életben maradásukat veszélyeztetné, méltóságukat megtépázhatná.”³⁵ A valódi fejlődés is az emberekről kell, hogy szóljon, és ez a kitétel Afrikában hatványozottan igaz, ugyanis, ahogyan Goran Hyden fejti ki: „az afrikai társadalmakban nagyban különbözik a felelőségek, így például a tulajdonjogok, az ellátás, a gyereknevelés leosztása a családi egységek vonatkozásában a világ más régióitól [...] és e szintek vizsgálata növekvő mértékben ébreszti rá a nemzetközi közösséget, hogy a helyi erőforrások felhasználásába, eleve azok megtervezésébe kiemelten kell bevonni a mikroközösségeket.”³⁶ A fejlődés új paradigmája arról szól, hogy az szorosban kapcsolódik a biztonsághoz, de olyan módon, ahogyan azt maguk az afrikaiak látják relevánsnak saját jelenük és jövőjük szempontjából. Japán a TICAD-folyamatban ezt az elvet hatványozottan helyezi előtérbe, különösen a saját tulajdonú fejlődés célját prioritásként kezelve. Ez utóbbira erősített rá Helen Clark UNDP-vezető is, aki a fejlesztési segélyek elosztását felügyelő intézmény, a Japán Nemzetközi Együttműködési Ügynökség (JICA) szimpóziumán emelte ki: „a legutóbbi TICAD megvalósításába társszervezőként bevonásra került az Afrikai Unió. Ez a lépés az egész TICAD-folyamat azon erőfeszítésének reflexiója, amely az afrikaiak saját maguk által tulajdonolt fejlődését támogatja”.³⁷

A TICAD – ahogyan a nemzetközi rendszer egésze – változik, és mára határozottan akció- és eredményorientált programokkal dolgozik.³⁸ A 2013-as Jokohamai Nyilatkozat pedig kiemeli a folyamat számára stratégiai fontosságú (beavatkozási) területeket: „Afrika saját erőfeszítéseinek támogatása; a nők helyzetbe hozásának előmozdítása; gyarapodó számú lehetőség a fiatalok számára; a 'humán potenciál' fejlesztése figyelembe véve annak összetettségét; konfliktusok megelőzése; békefenntartás; posztkonfliktusos újjáépítés és fejlesztés; a terrorizmus és a tiltott kereskedelem visszaszorítása.”³⁹

Sok japán fejlesztésben érintett szereplő úgy vélekedik, hogy a nők helyzetbe hozása és széles körű bevonása kulcskérdés a kontinensen végrehajtható hosszú távú fejlesztésekben. Lakshmi Puri, az ENSZ Women (Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women) szervezetének megbízott vezetője (többek között volt magyarországi indiai nagykövet) ezzel kapcsolatban határozott meggyőződésének adott hangot a TICAD V második napján. Beszédében kiemelte, hogy az ötödik konferencia gender stratégiája, annak minden egyes

³⁵ Amartya Sen: „Why human security?”. Transcribed text of the address delivered at the International Symposium on Human Security in Tokyo, 28 July 2000. 1. o.
<http://sicurezzaambientale.gruppi.ilcannocchiale.it/mediamanager/sys.group/447/filemanager/Sen2000.pdf>, internetről letöltve: 2013. október 8.

³⁶ Goran Hyden: „Local Governance and Economic-Demographic Transition in Rural Africa”. *Population and Development Review*. No. 15, Supplement: Rural Development and Population: Institutions and Policy, 1989. 194-195. o.

³⁷ Lásd: Helen Clark: „Africa – Keynote Address”. JICA Symposium on TICAD, United Nations University HQ, Tokyo, 30 November 2012. [http://www.undp.org/content/undp/en/home/presscenter/speeches/2012/11/30/helen-clark-keynote-address-at-the-jica-symposium-on-the-tokyo-international-conference-for-african-development-ticad-/,](http://www.undp.org/content/undp/en/home/presscenter/speeches/2012/11/30/helen-clark-keynote-address-at-the-jica-symposium-on-the-tokyo-international-conference-for-african-development-ticad-/) internetről letöltve: 2013. március 22.

³⁸ Lásd: MOFA: „Yokohama Declaration 2013. Hand in Hand with a More Dynamic Africa”. 3 June 2013. http://www.mofa.go.jp/region/page3e_000053.html, internetről letöltve: 2013. június 7.

³⁹ U.o.

elemével „nem csupán a termelékenységre és a gazdasági növekedésre lesz jótékony hatással, hanem szociális és környezeti előnyöket jelent majd az afrikai közösségek számára.”⁴⁰

A 2013-as tanácskozás témái között ugyancsak kiemelt fontossággal bírt a tengerészeti és tengeri kereskedelmi fejlesztések köre, különösen a Szomália partjai mentén felerősödött kalóztevékenység visszaszorításával együtt. Mindkettő Afrikának és Japánnak is érdeke, sőt, az egész nemzetközi közösség számára meghatározó fejlesztési kérdés, ugyanis az e vizeken folytatott tengeri kereskedelem a világkereskedelem szerves része, továbbá biztonsági feladatokat jelent globális értelemben. Koji Sekimizu, a Nemzetközi Tengerészeti Szervezet (IMO) főtitkára szerint „a tengeri közlekedés az afrikai kereskedelem létfontosságú mozgatórugója, amely nélkül az afrikai fejlődés elképzelhetetlen.”⁴¹ Ráadásul figyelembe szükséges venni azt is, hogy a „kalózok célja eddig a váltságdíjak kikényszerítése volt, de nem zárható ki az sem, hogy a jövőben hajókat pusztítanak el csak azért, hogy jelezzék a világnak, fenyegetéseiket komolyan kell venni.”⁴² Ez pedig számos esetben környezeti katasztrófákat eredményezhet, ahogyan azt például a Takayama „japán tanker elleni sikertelen támadás” története is mutatta: „a hajó üzemanyagtartályaiból jelentős mennyiségű gázolaj ömlött a tengerbe.”⁴³ Valamennyi említett példa azonnal kínálja magát a japán kormány által a TICAD keretében (is) szorgalmazott „háromszög” együttműködésre.

Elég nagy a japán háromszög Kína számára is?

A japán fejlesztési kormányzat régóta kedveli a háromszög-együttműködéseket, mert azt gondolja, hogy a konstrukció nem csak az afrikaiak számára képes adekvát megoldások közös megtalálására, hanem hozzájárul ahhoz is, hogy Japán fokozatosan fejlessze jószomszédi/partneri kapcsolatait a délkelet-ázsiai nemzetekkel. Példaértékű, egyfajta zászlóshajóként tekint ebben a környezetben Japán az eleddig rendkívül sikeresen épülő „Nacala Folyosó Fejlesztési Program” elnevezésű háromszög-projektre, melyben Mozambik mellett Brazíliával kooperál. Nacala egyébként Durban után a második legjobb természetes mélyvízű kikötője a térségnek, így könnyedén – jelentős mederátalakítás nélkül – fejleszthető tovább egy jól felszerelt, infrastruktúráisan megfelelően ellátott nemzetközi kereskedelmi csomóponttá. Ez a kezdeményezés, illetve a kenyai „Mombasa folyosó” a JICA szerint rendelkezik a potenciállal, hogy regionális „speciális gazdasági zónává” alakuljon, melyekre gyakran hivatkoznak úgy mint fejlődési folyosók, amelyek kulcsfontosságú természeti

⁴⁰ Lásd: Lakshmi Puri: „Women’s role in sustainable growth and development, peace and security in Africa”. 3 June 2013. <http://www.unwomen.org/en/news/stories/2013/6/lakshmi-puris-remarks-at-ticad-v-womens-role-in-africa>, internetről letöltve: 2013. június 7.

⁴¹ Lásd: Sekimizu Koji, 2 June 2013.

<http://www.imo.org/MediaCentre/SecretaryGeneral/SpeechesByTheSecretaryGeneral/Pages/ticad-v.aspx>, internetről letöltve: 2013. június 7.

⁴² Besenyő János - Kis Álmos Péter: „Kelet-Afrika tengeri farkasai – A szomáliai kalózok fénykora”. *Afrika Tanulmányok*, Vol. 3. No. 3-4. (2009), 55. o.

⁴³ Uo.

erőforrások kiaknázására létrejövő beruházások, kiterjedt infrastruktúrafejlesztési hozzájárulásokkal.⁴⁴

Lehetséges háromoldalú együttműködések Japán, Afrika és Kína között már egy ideje napirenden szerepelnek, különösen amiatt, hogy mindegyik szereplő érdeke egy biztonságos(abb) és kiszámítható(bb) Afrika „felépítése”, ezáltal egy új afrika kép kialakításához való hozzájárulás.⁴⁵

A háromszögek kialakításának koncepciója az elmúlt években Japán oldaláról kiegészült egy regionális látásmóddal, felértékelődnek ugyanis a regionális gazdasági közösségek a szigetország számára is (annak ellenére, hogy a múltban kizárólag a kétoldalú kapcsolatfejlesztés dominált). Kelet-Afrika hangsúlyos területet jelent Japánnak – itt „puha infrastruktúra” kiépítését támogatja, például határátkelő pontok formájában. Japán lépésről lépésre alakította ki kapcsolatát a Dél-afrikai Fejlesztési Közösséggel (SADC), illetve a Kelet-afrikai Közösséggel (EAC), amelynek arushai központjában az EAC mellett működő főállású hivatalnoki pozíciót is létesített. Ichiro Tambo szerint Japán „mindig regionális szemlélettel alakítja ki az általa finanszírozott projekteket – egyre kevésbé érdekes számára a csupán csak a nemzeti kontextus.”⁴⁶

Ezen afrikai háromszög-projektekben Japán előszeretettel kooperál más ázsiai országokkal – szorgalmazva a Dél-Dél együttműködést –, vagy több donort felvonultató nemzetközi intézményekkel, szervezetekkel. A néha túlzott jelzőkkel minősített japán-kínai rivalizáció diskurzusát tekintve jogosan merül fel a kérdés, vajon gondolhatja-e bárki is komolyan azt, hogy Kína befér egy Japán által szorgalmazott többszereplős együttműködési keretbe, amely a felfokozott versengés továbbberősítése helyett több kooperációt eredményezhet a felek között. Ezidáig, tényszerűen, többek között Tone megfogalmazásában „a sino-japán kapcsolatokat az együttműködés és a versengés összetett keveréke jellemezte.”⁴⁷ Ugyan valóban nem kedvez a kapcsolatfejlesztésnek a Kelet-kínai-tengeren fekvő Diaoyu/Szenkaku-szigeteknél kialakuló területi vita, a háromoldalú japán-kínai-afrikai együttműködés természetesen működik. Ahogyan Motoki Takahashi professzor kiemeli, „a kínaiak régóta igyekeznek merítkezni a japán fejlesztési tapasztalatokból, intézmények közötti kooperáció és akadémiai cserekapcsolatok révén egyaránt.”⁴⁸ Mindez pedig a hosszabb távon értelmezhető reláció egy tervezhető dimenzióját jelenti.

A japán-kínai rivalizáció kérdését is érdemes egy magasabb szintre emelve, a szélesebb értelemben vett hatalomelosztás kontextusában vizsgálni, hiszen Japán, Kína és más nemzetek

⁴⁴ Lásd: Hiroshi Kato: *For Inclusive and Dynamic Development in Sub-Saharan Africa: Challenges and Responses, Executive Summary*. JICA Research Institute, For Inclusive and Dynamic Development in Sub-Saharan Africa, 2013. 8. o.

⁴⁵ Lásd még a témában: Tarrósy István: „Two Giants on the Same Soil: A Closer Look at Afro-Asian Relations via Comparing Chinese and Japanese Involvement in Tanzania”. *Portuguese Journal of International Affairs*, Vol. 6 (2012) 52-63. o.

⁴⁶ A szerző interjúja 2010. november 10-én készült a JICA tokiói központjában. A beszélgetés idején Ichiro Tambo a TICAD folyamatért felelős iroda vezetője volt a főigazgató egyik vezető munkatársaként. A TICAD V idején már a JICA főtitkára volt.

⁴⁷ Christopher B. Johns Tone: „Japan’s Asia policy in a time of growing Chinese power”. *Contemporary Southeast Asia: A Journal of International & Strategic Affairs*, Vol. 21. No. 3. (1999), 383. o.

⁴⁸ A szerző interjúja Motoki Takahashi professzorral, a Kobe University Graduate School of International Cooperation Studies oktatójával. Az interjú rögzítésének ideje: 2013. május 16.

esetében is „az Afrikával kapcsolatban megfogalmazott politikáik részét képezik szélesebb külpolitikai célkitűzéseiknek, ambícióiknak”.⁴⁹ A Fareed Zakaria által megfogalmazott poszt-amerikai világban a különböző hatalmi képességek (pl. az ipari, pénzügyi, kulturális értelemben véve is) elosztásának képessége egyre több hely és erő által irányított centrumokba tevődik át.⁵⁰ Japán sem tehet mást – hiszen láttuk, ragaszkodik nagyhatalmi pozíciójához – mint „Afrikában és más fejlődő térségben nagyobb befolyást igyekszik szerezni,”⁵¹ értekezésünk szerint Afrika esetében mindezt a TICAD-folyamattal és a hozzá kapcsolt innovatív fejlesztéspolitikai eszköztárral. Politikája kivitelezésében azonban nem árt körültekintően építkeznie.

Takahashi az „üzletszerű együttműködés” alternatívájára hívja fel a figyelmet több olyan példát is említve, amikor Japán Jén alapú kölcsönökből finanszírozott projektekben a kivitelezési tendert kínai cégek nyerték el. „Könnyebb elképzelni ilyen üzletszerűen felépített eseteket az együttműködés kapcsán,” vélekedik. Ügyelnie kell a japán félnek azonban a megfelelő menedzsmentre és kommunikációra, ugyanis nem egy esetben történt meg az, ami például egy kenyai útfejlesztési projektben a szalag átvágásakor, hogy a helyieknek fogalma sem volt arról, ki a japán, ki a kínai, a kínaiak pedig „nem viselkedtek korrekt módon és a helyi közösség azt hitte, hogy újabb kínai fejlesztést adtak át.”⁵²

Ahogy az elemzésünk legelején említettük, a japán fejlesztési kormányzat (talán ezekből az esetekből is tanulva) egyre nagyobb erővel ügyel a japán finanszírozású afrikai projektek monitoringjára, nyomon követésére, valamint a létrehozott fejlesztések megfelelő fenntartásának esélyeire. E gondolatmenetet zárva teljesen egyértelmű, hogy a három- és többoldalú együttműködéseknek van értelme. A japánok által szorgalmazott háromszögben való gondolkodás jó lehetőséget kínál arra is, hogy Kína – a többek között az USA által is oly hően áhított – „felelősségteljesen viselkedő” tagja legyen a donor közösségnek.

Összegzés

A tanulmány részletesen megmutatta, milyen történelmi kontextusban és összetett megfontolások mentén fejlődött a Tokiói Nemzetközi Afrikai Fejlesztési Konferencia. Mint minden egyes eddigi TICAD találkozónál, a legutóbbi TICAD V részben fontos PR-gyakorlat volt a kormány számára, mind otthon, mind a szélesebb értelemben vett nemzetközi közösség számára. Azáltal, hogy Japán részletes és konkrét akciótervvel zárta a tanácskozást, megerősítette pragmatikus hozzáállását az afrikai fejlődés érdekében, lehetőséget kínálva olyan üzleti szinergiáknak, amelyekkel viszont saját gazdaságának szereplőit elégítheti ki. Amennyiben képes marad következetesen végigvinni az elkövetkező öt év új Afrika-politikáját,

⁴⁹ Caroline Rose: „Discourses on Japan and China in Africa: Mutual Mis-Alignment and the Prospects for Cooperation”. *Japanese Studies*, Vol. 32. No. 2. (2012), 222. o.

⁵⁰ Lásd: Fareed Zakaria: *The Post-American World. Release 2.0*. W.W. Norton & Company, 2012.

⁵¹ Howard Lehman: „Japan’s Foreign Aid Policy to Africa Since the Tokyo International Conference on African Development”. *Pacific Affairs*, Vol. 78. No. 3. (2005), 440. o.

⁵² A szerző interjúja Motoki Takahashi professzorral. Az interjú rögzítésének időpontja: 2010. november 17.

továbbra is mérvadó szereplője marad a nemzetközi fejlesztéspolitikának, egyúttal vitathatatlan tematizáló erőként kell minden versenytársának számolnia vele.

Az afrikai fejlesztések területén Japán status quo hatalommá nőtt a 20. század végéig, és az akar maradni a 21. században is. A japán külpolitikai arhcitektúrát vizsgálva a TICAD vitán felül álló módon egyedi megoldás, mások számára is mintát mutató kezdeményezés. Az elmúlt öt TICAD kimeneti pontjaiként felmutatható dokumentumok, akciótervek – ahogyan a 2. Táblázat mutatja – mind ezt támasztják alá. Ahogyan azonban számos japán szakértő értékeli, a TICAD pozíciója még mindig meglehetősen gyenge a japán diplomácián belül, mert Japán sokkal nagyobb erőket fordít az ázsiai szomszédaival, az USA-val és az EU-val kialakított partnerségeinek továbbfejlesztésére. Tokiónak látens félelmei vannak azzal kapcsolatban, hogy az USA-val meglévő stratégiai szövetség meggyengül, ezért is volt nagy jelentőségű a 2013 október elején született megegyezés a két ország közötti védelmi szövetség megerősítéséről.⁵³

2. Táblázat: A TICAD-folyamat tematikus csomópontjai és politikái

TICAD	Témák	Politikák, elfogadott dokumentumok
I.	Ázsiai tapasztalat és afrikai fejlődés	Tokiói nyilatkozat az afrikai fejlődésről
	Jó kormányzás	
II.	Társadalmi-gazdasági fejlődés	Tokiói akcióterv
	Humán kapacitásfejlesztés	
III.	Humán biztonság	A TICAD 10. évforduló kapcsán elfogadott nyilatkozat
	Afrikai saját tulajdon	
IV.	A gazdasági növekedés gyorsítása	Jokohamai nyilatkozat
	A humán biztonság megalapozása	Jokohamai akcióterv
	Környezeti és klimatikus változások	TICAD nyomonkövetési mechanizmus
V	A gazdasági növekedés fellendítése	Jokohamai nyilatkozat 2013
	Az infrastruktúrát és kapacitásokat érintő fejlesztések felgyorsítása	Jokohamai akcióterv 2013-17
	Farmerek helyzetbe hozása	
	Fenntartható és rugalmas növekedés	
	Bevonó társadalom létrehozása	
	A béke, stabilitás, demokrácia és jó kormányzás támogatása	

Források: MOFA, www.ticad.net

⁵³ Lásd: Jennifer Steinhauer - Martin Fackler: „U.S. and Japan Agree to Broaden Military Alliance”. *The New York Times*, 3 October 2013. <http://www.nytimes.com/2013/10/04/world/asia/japan-and-us-agree-to-broaden-military-alliance.html?pagewanted=all& r=0>, internetről letöltve: 2013. október 9.

A cikk írásakor elmondható, hogy a TICAD filozófiája kristályosodott, és ma már inkább üzletcentrikus, mintsem segélyorientált, a japán kormány pedig igyekszik egyensúlyozni a donor státusz és viselkedés, valamint azon ösztönző nemzeti motor feladat között, amely a japán cégeket igyekszik bátorítani és helyzetbe hozni, hogy afrikai piacokra lépjenek. Azáltal viszont, hogy a megváltozott interpoláris nemzetközi környezetben egyre többen igyekeznek az afrikai kontinensen lábaikat megvetni, Tokiónak ismét újítania szükséges. Kweku Ampiah szerint ezt úgy kell megoldania, hogy (újra) „megerősíti az afrikai tulajdonlásra és partnerségre vonatkozó ikerkoncepcióját”⁵⁴ és még inkább kézzel fogható, pragmatikus eredményekre törekszik. Ma talán még relevánsabbnak hangozhatnak Lehman szavai a TICAD célrendszerével kapcsolatban: „Japán hármas célt kívánt megvalósítani [az első TICAD-ok] megszervezésével. Egyrészt tisztán látta Afrika humanitárius segélyigényeit, és gazdasági erejére támaszkodva felismerte annak lehetőségét, hogy a nemzetközi közösség egésze számára pozitív segélyezési környezetet képes létrehozni. Másrészt, Japán fő globális hatalomként akarta magát láttatni és elfogadtatni a nemzetközi szereplőkkel. Harmadrészt, kibontandó stratégiai tervét az ázsiai geopolitikai térben mint annak meghatározó hatalmi tétele, használni kívánta a TICAD platformját az ún. ázsiai fejlesztési modell előtérbe helyezésére.”⁵⁵

---

⁵⁴ Kweku Ampiah: The Ideological, Political and Economic Imperatives in China and Japan's Relations with Africa. In: Kweku Ampiah - Sanusha Naidu (szerk.): *Crouching Tiger, Hidden Dragon? Africa and China*. University of KwaZulu-Natal Press, 2008. 324. o.

⁵⁵ Lehman: i. m. 427. o.